

Zejn Džuhadar

KARTA
SOLI I
ZVEZDA

Prevela
Dubravka Srećković Divković

■ Laguna ■

Naslov originala

Zeyn Joukhadar

THE MAP OF SALT AND STARS

Copyright © 2018 by Jennifer Zeynab Joukhadar

All rights reserved.

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

*Svim Sirjcima,
i u Siriji i u rasejanju,
i svim izbeglima*

I DEO

SIRIJA

O,
voljena, ti
umireš od skrhanog srca. Žene
po ulicama kukaju. Pirinač rasut, sočivo se razletelo.
Lepo rublje izgaženo. Vadijem* teku suze. Na kom
jeziku si mi rekla da je sve što volimo tek san? Ja više
ne sanjam na arapskom – ne sanjam uopšte. Kad sklopim
oči, vidim tvoje oči, voljena: dva bela kamena u reci. Tvoje
ruke, ispucali mramor vekova. Zvezde ti ćebe, brda gazišta. Nekad
smo se tako brzo kretali kad sanjamo. Zahvati more u svoj pupak i
speri mi suze. Moje i tvoje suze se mešaju, voljena. Nisam htela da
spavam, ne sad, ali moram. Zašto se bojimo smrti kad bi trebalo da
se bojimo pada? Sve se oko nas ruši – tvoje šaputavo zelenilo, luk
munje nad tvojim dlanovima, iskupljene planete se otržu. Da
li se tu moja majka rodila, u ulegnuću tvoje kičme?
Krvarim; iz mesa mi proniču krila. Do one zore
kad ću pobeći – nikad se neću vratiti,
o, voljena – do tog jutra, obujmi me
svojim bledim šakama. Ispuni mi
usta maglom svoga daha, srce ti
je seme nara. O, voljena, uz mene
si do kraja, dok nas more ne
razdeli, dok nas naše razbi-
jeno sećanje ne sastavi
u celinu.

---

* Suva jaruga kojom kiša teče samo u određeno doba godine.
(Prim. prev.)

Zemlja i smokva

Ostrvo Menhetn ima u sebi rupe i tu moj baba spava. Kad sam mu rekla laku noć, beli zavežljaj s njime strahovito se otežalo ulegao, rupa koju su iskopali za njega bila je strahovito duboka. A bila je rupa i u meni i u nju mi je otišao glas. Otišao je u zemlju s babom, duboko u belu kost zemlje, i sad ga nema. Reči su mi utonule kao seme, moji samoglasnici i crveni prostor za priče zdruzgan pod jezikom.

Mislim da je i mama ostala bez svojih reči, jer umesto da priča, suzama je zalivala sve u stanu. Te zime sam svuda pronalazila so – pod zavojnicama gasnih ringli, između mojih pertli i koverata s računima, na korama nara u činiji za voće sa zlatnim obrubom. Telefon je zvonio od pozivâ iz Sirije, pa se mama rvala sa solju na gajtanu, borila se da rasplete namotaje.

Pre nego što je baba umro, gotovo nas nikada niko nije zvao iz Sirije, samo su nam slali mejlove. Ali mama je rekla da kad je vanredan slučaj, moraš da čuješ sagovorniku glas.

Činilo se da je jedini mamin preostali glas govorio na arapskom. Čak i kad su gospođe iz komšiluka donele tepsije

s jelima i bele karanfile, mama je gutala reči. Kako to da ljudi uvek imaju samo jedan jezik za tugu?

Te zime sam prvi put čula Ebu Saidov mednožuti glas. Huda i ja smo ponekad sedele ispred kuhinje i slušale, a Hudine pepeljastosmeđe kovrdže gnječile su se uz dovratak poput namotane vune. Huda nije mogla da vidi boju njegovog glasa kao ja, ali obe smo znale da to zove Ebu Said, jer tad bi mamin glas legao na svoje mesto, kao da je svaka reč koju je ranije izgovorila na engleskom bila samo sopstvena senka. Huda je to dokučila pre mene – da su Ebu Said i baba bili dva čvora na istoj niti, koncu čiji se kraj mama bojala da ne izgubi.

Mama je ispričala Ebu Saidu za ono o čemu su moje sestre već nedeljama šaputale – za neotvorene račune za struju, za karte koje se ne prodaju, za poslednji most koji je baba izgradio pre nego što se razboleo. Ebu Said je kazao kako poznaje ljude na univerzitetu u Homsu, kako je u prilici da pomogne mami da prodaje svoje karte. Pitao je: ima li boljeg mesta za odgajanje tri kćeri od zemlje u kojoj počivaju roditelji njihovog oca?

Kad nam je mama pokazala avionske karte za Siriju, *U* u mome imenu, Nur, bilo je tanka mrlja soli. Moje starije sestre Huda i Zehra zaokupile su je pitanjima o protestima u Darji, što smo gledale u vestima. Ali mama im je rekla da ne budu šašave, da je Darja na jugu, udaljena od Homsa isto koliko Baltimor od Menhetna. A mama to zna jer živi od izrade geografskih karata. Bila je sigurna da će se situacija smiriti, da će reforme koje je vlada obećala omogućiti Siriji da se nada i da opet zasija. I premda mi se nije išlo, bila sam uzbuđena što ću upoznati Ebu Saida, uzbuđena što se mama opet smeši.

Ebu Saida sam bila videla samo na babinim fotografijama iz sedamdesetih, pre nego što je baba otišao iz Sirije. Ebu Said

---

je tada imao brkove i narandžastu košulju i smejavao se s nekim ko je izvan slike, a baba je bio uvek tik iza njega. Baba nikad nije nazivao Ebu Saida bratom, ali znala sam da mu je brat jer je bio svuda: dok uzimaju iftar* u ramazansko veče, igraju karte sa našom sito**, osmehuju se od uva do uva za stolom u kafani. Babina porodica ga je uzela sebi. Prisvojila ga.

Kad je granulo proleće, krošnje divljeg kestena pod našim prozorom osule su se belim cvetom nalik na krupna zrna kamene soli. Rastale smo se sa stanom na Menhetnu i narovima skorelim od suza. Točkovi aviona podigli su se kao ptičje noge, a ja sam škiljila kroz prozor u uski pojas grada gde sam proživela čitavih dvanaest godina i u zelenu šupljinu koju dubi Central park. Tražila sam pogledom babu. Ali pošto je grad bio toliko duboko dole, nisam više mogla da vidim rupe.

Mama je jednom rekla da je taj grad karta svih ljudi koji su u njemu živeli i umrli, a baba je kazao da je svaka karta zapravo priča. Takav je bio baba. Ljudi su mu plaćali da projektuje mostove, ali svoje priče je pripovedao besplatno. Kad mama slika kartu i ružu kompasa, baba je pokazivao nevidljiva morska čudovišta po marginama.

Te zime pre nego što će leći pod zemlju, baba nijednom nije propustio priču pred spavanje. Neke su bile kratke, poput one o smokvi što je rasla u babinom dvorištu u Siriji kad je bio dečak, a neke epovi, tako zapleteni i neverovatni da sam morala da čekam iz večeri u veče da bih čula još. Moju najdražu priču, o kartografovom šegrtu, tata je razvukao na čitava dva meseca. Mama je slušala sa vrata i donosila babi

---

* Prvi večernji obrok tokom meseca ramazana; uzima se u sumrak i njime se označava svršetak posta za taj dan. (Prim. prev.)

** Ar.: baka. (Prim. prev.)

čašu vode kad mu promukne grlo. Kad ga izda glas, dovršila bih ja. Tad je priča bila naša.

Mama je imala običaj da kaže da baba u svemu nalazi smisao upravo pomoću priča. On mora da razmrši čvor sveta, rekla bi. Sada, na devet kilometara iznad njega, pokušavam da razmršim čvor koji je ostavio u meni. Kazao je: jednog dana ću ja njemu pripovedati našu priču. Ali moje reči su divlja zemlja i nemam geografsku kartu.

Lice mi je priljubljeno uz prozor aviona. Na ostrvu pod nama, rupe Menhetna liče na čipku. Tražim pogledom onu gde baba spava i pokušavam da se setim kako ta priča počinje. Reči mi se kotrljaju kroz staklo i padaju na zemlju.

U HOMSU JE avgust vreo i bez kiše. Tri meseca su prošla otkako smo se preselile u Siriju, a mama više ne ostavlja suze po narovima. Više ih nigde ne ostavlja.

Danas, kao i svakog drugog dana, tražim so tamo gde sam sakrila i glas – u zemlji. Izašla sam do smokve u maminoj bašti, što stoji otežala od voća baš onako kako sam zamišljala onu smokvu koju ju je baba nekada imao u svom dvorištu iza kuće. Pritiskam nos uz korenje smokve i udišem. Ležim potrbuške, vrelina kamenja mi je u rebrima, ruka do korena prstiju u crvenkastoj zemlji. Želim da smokva prenese jednu priču babi, na drugu stranu okeana. Utiskujem se da prošapućem, očešavam korenje gornjom usnom. Osećam ukus ljubičastog vazduha i ulja.

Žuta ptica kljucka po tlu, tražeći crve. Ali more je ovde presušilo davno, ako je ikada tu i bilo. Da li baba i dalje leži onde gde smo ga ostavile, smeđ, krut, suv poput drvceta za potpalu? Ako bih se vratila, da li bi mi tekle one krupne suze kao tada, ili je more zauvek presušilo u meni?

Trljanjem mamim iz smokvine kore miris vode. Ispričaću babi našu priču i možda ću naći povratni put do onog mesta kud mi je otišao glas, pa baba i ja nećemo biti tako sami. Molim drvo da primi moju priču u korenje i pošalje je dole gde je mračno, gde baba spava.

„Postaraj se da mu stigne“, velim. „Naša najdraža, o Raviji i El Idrisiju. Ona što mi ju je baba pričao svake večeri. Ona gde su crtali kartu sveta.“

Ali zemlja i smokva ne znaju tu priču kao ja, pa je iznova pripovedam. Započinjem je onako kako ju je uvek započinjao i baba: „Svi znaju priču o Raviji“, šapućem. „Samo ne znaju da je znaju.“ A onda se reči vraćaju kao da nikad nisu ni odlazile, kao da sam sve vreme tu priču pričala baš ja.

U kući Huda i mama zvekeću drvenim činijama i porcelanom. Skroz sam zaboravila da je danas posebna večera za Ebu Saida. Možda neću uspeti da dovršim priču pre nego što me mama pozove da pomognem, glasom koji je sav u crvenim ivicama.

Pritiskam nos u zemlju i obećavam smokvi da ću naći načina da završim. „Nije važno gde sam“, govorim joj. „Spuštaću svoju priču u tle i vodu. Tako će stići do babe, a stići će i do tebe.“

Zamišljam kako vibracije mog glasa putuju hiljadama kilometara, pucketaju kroz koru planete, između tektonskih ploča o kojima smo zimus učili iz geografije, riju sebi prolaz u mrak gde sve spava, gde svet ima sve boje istovremeno, gde niko ne umire.

Počinjem iznova.

SVI ZNAJU PRIČU o Raviji. Samo ne znaju da je znaju.

Bila jednom i ne bila kći neke siromašne udovice, devojka po imenu Ravija, kojoj je porodica polako umirala od gladi.

Ravijino selo – Benzu – počivalo je kraj mora u Seuti – gradu današnje Španije, maloj oblasti na Afričkom poluostrvu što štrči u Gibraltarski moreuz.

Ravija je maštala da vidi sveta, ali ona i majka jedva da su mogle priuštiti sebi i kuskus, čak i uz novac koji je kući sa svojih putovanja po moru donosio Ravijin brat Selim. Ravija se upinjala da bude zadovoljna svojim vezom i tihim životom kraj majke, ali mučio ju je nemir. Volela je da po brdima, kroz maslinjak, jaše na svom voljenom konju Bauzi i sanjari o pustolovinama. Želela je da se otisne od kuće i potraži sreću i bogatstvo, da poštedi majku života gde jedu kašu od ječmenog brašna u blatari pod kamenom liticom Džebel Muse i motre na žalo iščekujući bratovljev brod.

Kada je sa šesnaest godina konačno odlučila da napusti dom, Ravija je od stvari koje bi ponela imala samo svoju pračku. Napravio joj ju je otac kad je bila mala i gađala kamenjem viline konjice, te nije htela da je ostavi. Spakovala ju je u kožnu torbu i osedlala Bauzu kraj smokve pored majčine kuće.

Međutim, Ravija se bojala da kaže majci koliko će dugo biti na putu jer je mislila da će možda pokušati da je zaustavi. „Samo idem u Fes na tržnicu“, rekla je Ravija, „da prodam svoj vez.“

Ali majka se namrštila i zatražila od Ravije obećanje da će se čuvati. Vetar je tog dana snažno duvao sa tesnaca, lepetao kroz majčin šal i rub suknje.

Ravija se bila umotala oko lica i vrata crvenom maramom, da sakrije ošišanu kosu. Majci je kazala: „Neću se zadržati duže nego što moram.“ Nije htela da majka zna da razmišlja o priči koju je mnogo puta čula – priči o legendarnom kartopiscu što dolazi na tržnicu u Fesu jednom godišnje.

Vetar je širio i skupljao Ravijin šal poput plućnog krila. Tad ju je ošinula bolna misao da i ne zna koliko će se dugo zadržati.

Pogrešno shvativši ćerkinu tugu kao zebnju, Ravijina majka se osmehnula. Izvadila je iz džepa mizbahu* od drvenih đinđuva i spustila je Raviji u šake. „Ove brojanice dala mi je moja majka kad sam bila devojka“, izgovorila je. „Ako bog da, tešiće te dok si na putu.“

Ravija je vatreno zagrlila majku i rekla joj da je voli, pokušavajući da ureže sebi u sećanje njen miris. Potom se popela u Bauzino sedlo, a on je caknuo zubima o đem.

Ravijina majka osmehnula se ka moru. Jednom je putovala u Fes i nije zaboravila to putovanje. Kazala je kćeri: „Svako mesto u koje stigneš postaje deo tebe.“

„Ali nijedno toliko kao dom.“ Ravija je to mislila iskrenije od svega drugog što je ikada rekla. A onda je Ravija iz Benzua ćuškala konja dok se nije okrenuo ka putu koji vodi u kopno preko visokih vrhova i plodnih zaravni planinskog Rifa gde žive Berberi, prema Atlaskim gorama i uzavrelim tržnicama Fesa što dozivaju sa juga.

Trgovački put je vijugao kroz krečnjačka brda i zelene ravnice pune ječma i bademova. Deset dana su Ravija i Bauza pažljivo stupali tim ševrdavim putem što su ga samlele i izravnale noge putnika. Ravija se podsećala na svoj plan: da nađe legendarnog kartopisca Ebu Abdulaha Muhameda el Idrisija. Smerala je da postane njegov šegrt, da izigra va trgovačkog sina, i obogati se. Predstaviće se lažnim imenom – Rami, što znači „onaj koji pušta strelu“. Valjano, jako ime, govorila je sebi.

---

* Ar.: brojanice. (Prim. prev.)

Ravija i Bauza prelazili su zelene bregove što odvajaju svi-jeni lakat Rifa od Atlaskih gora. Peli su se uz visoke padine krunisane šumama kedra i plutnjaka gde u granama šuška-ju majmuni. Krivudali kroz doline zastrte žutim poljskim cvećem.

Atlaske gore bile su uporište Almohada, berberske dina-stije koja je stremila da pokori čitav Magreb, severne kra-jeve Afrike zapadno od Egipta. Tu, na njihovim posedima, svaki zvuk je u Raviji izazivao nespokoj, pa čak i njuškanje divljeg vepra i odjek Bauzinih kopita po krečnjačkim gre-benima. Noću su se čuli daleki zvuci instrumenata i pesme, te joj je bilo teško da spava. Razmišljala je o pričama što ih je slušala kao dete – bajkama o zlokobnoj ptici toliko veli-koj da odnosi slonove, legendama o smrtonosnim dolinama punim džinovskih zmija sa smaragdnom krljušti.

Najzad su Ravija i Bauza naišli u jednoj dolini na neki bedemima opasan grad. Karavani trgovaca iz Sahare i Mara-keša izlivali su se po travnatoj ravnici prošaranoj eukaliptu-sima. Zeleno uže reke Fes cepalo je grad na dve polovine. Nabrani podbradak Visokog Atlasa bacaio je dugačke senke.

Prošavši kroz gradsku kapiju, Bauza je sitnim kasom pro-dužio između kuća od blata obojenih u razne nijanse ruže i šafrana, između minareta ovenčanih zelenim kulicama i pozlaćenih prozorskih lukova. Raviju su zasenili krovovi od žada i stabla što su cvala bojom ljubičaste munje. Na medini* su trgovci sedeli skrštenih nogu iza divovskih korpi sa začinicima i žitaricama. Ta tapiserija boja zapala je Raviji za oko: beličasto zamagljeni indigo zrelih smokava, rđa crvenih paprika. Okače-ni fenjeri od kovanog metala i stakla u boji razasipali su sićušne

---

* Ar.: poslovni centar grada, obično opasan zidovima; danas uglavnom označava stari grad u okviru većeg, modernog grada. (Prim. prev.)

latice svetlosti koje su se lepile za sumračne sokake. Deca su topotala ulicama, okružena mirisom štavljene kože i začina.

Ravija je poterala Bauzu ka središtu medine, gde se nadala da će naći kartopisca. Prašina ulica bojila je Bauzi kopita. Na dnevnoj pripeci, hlad klesanog kamena i mozaičkih pločica delovao je sveže, okrepljujuće. Uzvici trgovaca i prodavaca začina zaglušivali su Raviji uši. Vazduh je bio otužan od znoja i ulja, mošusa konjâ, kamila i muškaraca, reskih narova, šećerne pesme urmi.

Ravija je tragala među trgovcima i putnicima, prekida-la prodaje začina, mirisa i soli, raspitivala se o čoveku koji putuje pod teretom svitaka uvezanih u kožu i pergamenata sa skicama mesta u kojima je bio; za čoveka koji je proputovao Sredozemlje. Niko nije znao gde bi ga mogla naći.

Taman kad je htela da odustane, Ravija je začula glas: „Znam ja toga kog tražiš.“

Obrnula se i ugledala pognutog čoveka ispred kamile vezane za jednu maslinu. Sedeo je u malom dvorištu kraj medine, s belim turbanom čvrsto umotanim oko glave, a po kožnim cipelama i kaftanu imao je tanak sloj putne prašine. Dao joj je rukom znak da pride bliže.

„Ti poznaješ kartopisca?“ Ravija je ukoračila u dvorište.

„Šta želiš od njega?“ Imao je kratku, tamnu bradu, a oči su mu, dok ju je proučavao, bile uglačani opsidijan.

Ravija je sabrala reči. „Ja sam sin jednog trgovca“, kazala je. „Hoću da ponudim svoje usluge kartopiscu. Želim da naučim taj zanat i da zaradim sebi za život.“

Taj čovek se osmehnuo kao mačka. „Reći ću ti gde ćeš ga naći ako budeš umeo da mi odgovoriš na tri zagonetke. Prihvataš?“

Ravija je klimnula glavom.

„Prva zagonetka“, kaza on, „jeste ova.“ A potom izgovori:

„Koja to žena živi doveka,
a nikad od umora nije poklekla,
očima vidi mesta sva,
a lica ima tušta i tma?“

„Samo da razmislim.“ Ravija je pomilovala Bauzu po vratu. Od gladi i vrućine vrtelo joj se u glavi, a pomen te žene podsetio ju je na majku. Ravija se zapita šta li sad radi njena mati – verovatno motri na more i čeka Selima. Odavno već nema babe da motri na more s njom, da ide s njom kroz maslinjak. Ravija je pamtila kako joj je baba, kad je bila mala, pripovedao o moru, o toj ženi što menja oblik i nikad ne umire...

„More“, uzviknu Ravija. „Ono živi večno, stalno menja raspoloženje. More ima tušta i tma lica.“

Čovek se nasmeja. „Veoma dobro.“ Nastavio je sledećom zagonetkom:

„Koju to kartu nosiš sa sobom
svugde, kojim god hodio krajem –
po suncu, snegu, poljem i vodom,
kartu što vodi i snagu daje?“

Ravija se namrštila. „Ko uvek nosi kartu? Misliš na kartu u glavi?“ Pogledala je naniže, u svoje šake, u nežne venice što su se protezale niz njeno doručje i dlan. Ali tad... „Krv iscrtavta svojevrсну kartu, mrežu puteva u našem telu.“

Čovek je premeri. „Svaka čast“, kaza.

Ravija se nestrpljivo premesti s noge na nogu. „Treća zagonetka?“

Čovek se isteže ka njoj:

„Koje je mesto na karti najvažnije?“

„To je čitava zagonetka?“, upita Ravija. „Nije pošteno!“
No on je samo stisnuo usne i čekao, pa je jeknula i duboko se zamislila.

„Gde god da je čovek“, kaza Ravija, „u tom času.“

Ponovo se osmehnuo onim mačjim osmehom. „Ako znaš gde si, šta će ti tad karta?“

Ravija je povukla rukav svoje gornje haljine. „Onda dom. Mesto kuda čovek ide.“

„Ali ako već ideš tamo, onda znaš gde je. Je li to tvoj poslednji odgovor?“

Ravija se namrštila. Nikada pre nije videla geografsku kartu. „Ta zagonetka nema odgovor“, reče. „Nećeš ni upotrebiti kartu sem onda kad ne znaš kuda ideš, sem onda kad na nekom mestu nikad nisi bio...“ Tad sve zadobi smisao, te se Ravija osmehnu. „To je odgovor. Najvažnija mesta na karti jesu ona u kojima čovek nikad nije bio.“

Čovek je ustao. „Imaš li ti neko ime, mladi odgonetaču?“

„Zovem se... Rami.“ Ravija se osvrnula ka medini. „Hoćeš li da me odvedeš kartopiscu? Odgovorio sam ti na pitanja.“

On se nasmeja. „Ja sam Ebu Abdulah Muhamed el Idrisi, učenjak i kartopisac. Čast mi je da te primim za svog šegrt.“

Raviji je u grudima zašumila krv. „Gospodine...“ Posramljena, oborila je glavu. „Vama sam na službi.“

„Onda ploviš sa mnom na Siciliju za dve nedelje“, uzvрати El Idrisi, „u palatu kralja Ruđera Drugog od Palerma, gde nas čeka veliki i uvažen zadatak.“

SAMO ŠTO SAM počela da pripovedam smokvi priču o Raviji, neki tresak u daljini uzdrmao je kamenje pod mojim stomakom. Utroba mi je poskočila. Tih tutanj dopire iz neke druge četvrti grada, dubok i dalek.

To je treća eksplozija za tri dana. Otkako smo se doselili u Homs, takvo tutnjanje sam čula samo dva-tri puta, i uvek daleko. Postalo je nalik na grom – strašno ako previše o njemu razmišljaš, ali nije nešto što će ti udariti u kuću. Nikad dotad nisam ga čula toliko blizu, nisam ga čula u okolini naše četvrti.

Vibracije tihnu. Čekam još jedan prasak straha, ali nema ga. Odvajam prste od tla, palci mi još poigravaju.

„Nur!“ To je mamin glas, tople smeđe kedrove boje, sa ivicama koje se izvijaju u crveno. Ljuta je. „Dolazi da mi pomogneš.“

Ljubim smokvi korenje i vraćam zemlju. „Završiću tu priču“, govorim joj. „Obećavam da hoću.“

Otiskujem se unatrag, u klečeći položaj, i otresam zemlju sa kolenâ. Leđa su mi na suncu, lopatice krute od pripeke. Drugačije je toplo ovde, nije kao u Njujorku, gde zbog sparine legneš na pod ispred ventilatora. Ovde je suvo a vrelo, te ti vazduh suši usne dok ne ispucaju.

„Nur!“

Mamin glas je toliko crven da je bezmalo beo. Glavinjam ka vratima. Gledam da zaobiđem razapeto platno što se suši kraj dovratka, uramljene karte za koje mama nema mesta u kući. Zaranjam u prohladnu tamu, šljepkajući sandalama po kamenu.

Unutra zidovi izdišu sumak i sa uzdasima ispuštaju opori ukus maslina. Ulje i loj cvrče u šerpi, praskajući mi u ušima žutim i crnim pucnjevima. Boje glasova i mirisa spliću se preda mnom kao da su projektovane na platnu: vrhunci i krivulje Hudinog ružičasto-ljubičastog smeha, boja cigle koju ima zvono kuhinjskog tajmera, resko zelenilo pekarskog kvasca.

Zbacujem sandale kraj ulaznih vrata. U kuhinji mama mrmlja nešto na arapskom i cokće. Razumem pomalo, ali ne sve. Otkako smo se doselile, čini mi se da iz mame sve vreme

klijaju nove reči – stilske figure, izrazi koje nikad nisam čula, a zvuče kao da ih je čitavog života izgovarala.

„Gde su ti sestre?“ Mamine ruke su u činiji sa sirovim mesom i začinima, mese ga, a iz njega izbija bockav miris korijandera. Presvukla se danas iz klasičnih pantalona u suknju, tanušnu teget suknju koja joj švička po pregibima iza kolena. Nije vezala kecelju, ali na beloj svilenoj bluzi nema ni mrljicu od ulja. Mislim da je nikada nisam ni vide-la s tačkicom ulja ili zamazotinom od brašna na odeći, u čitavom životu.

„Otkud ja to znam?“ Izvirujem ka radnoj površini da vidim šta sprema – sfihu*? Nadam se da je sfiha. Obožavam začinjenu jagnjetinu i pinjole, tanke krugove testa što krcka od ulja.

„Mama.“ Iz ostave izlazi Huda, marama s ružama nabe-ljena joj je prugama brašna, naručje otežalo od teglica sa začinima i od rukoveti bilja iz bašte. Spušta ih na radnu površinu. „Ponestalo nam je kima.“

„Opet!“ Mama razmahuje rukama, ružičastim od soka iz jagnjetine. „A lenja Zehra, ha? Pomaže mi da spremim pite ili ne pomaže?“

„Zaključala se u sobu, kladim se.“ Niko me ne čuje. Još otkako smo se doselile u Homs, Zehra ili nabije nos u svoj telefon, ili se zabarikadira u sobi koju deli s Hudom. Otkad je baba umro, prozrla se, i sad smo zarobljene tu s njom. Više nema onih sitnica koje su nas održavale dok je baba bolovao – kupovine bombona iz bodege**, odbijanja lopte o

---

* Ar.: vrsta pite, testo posuto mlevenim mesom. (Prim. prev.)

** Od španske reči za prodavnicu vina i hrane, bakalnicu; u savre-menom američkom žargonu označava mini-market, obično sa jeftinijom robom. (Prim. prev.)

zidove zgrada. Mama crta svoje karte, Zehra se igra svojim telefonom, a ja samo čekam da isteknu ti dugi, vreli dani.

Zehra i Huda uvek su o Siriji pričale kao da im je to dom. Znale su je davno pre Menhetna, govorile da im je stvarnija nego Leksingtonska avenija ili Osamdeset peta ulica. Ali ja sam sad prvi put izvan Amerike – tako je ovde zovu – i ni sav onaj arapski jezik koji sam mislila da znam ne pomaže baš mnogo. Ja ovde nemam utisak doma.

„Nađi sestru.“ Mamin glas je opet oivičen crvenom bojom, upozorenjem. „Večeras je posebno večer. Hoćemo da sve bude spremno za Ebu Saida, zar ne?“

To me umekšava, pa tiho polazim da nađem Zehru. Nije u svojoj i Hudinoj sobi. Ružičasti zidovi znoje se od vrućine. Zehrina odeća i nakit rasuti su svud po njenom nabranom prekrivaču i prostirci. Pažljivo stupam preko zgužvanih farmerki, majica i zalutalog grudnjaka. Ispitujem flašicu sa Zehrinim parfemom na toaletnom stočiću. Ta staklena flašica je pravi debeli ljubičasti dragulj, kao prozirna šljiva. Štrcam malčice na nadlanicu. Miriše na gnjio jorgovan. Kijam po Zehrinom grudnjaku.

Šunjajući se, nastavljam hodnikom, kroz kuhinju, u dnevnu sobu. Nožni prsti mi se zarivaju u crveno-drap persijski tepih i remete mamino brižljivo usisavanje. Sa stereo-uređaja trešti nešto što bi trebalo da je muzika: crveni trileri gitare, crne pljuskotine dobošâ. Zehra leži opružena na niskom kauču, kucka po svom smartfonu, noge su joj prebačene preko cvetaste ručke. Kad bi je mama videla sa stopalima na jastučićima, vrištala bi.

„Leto dve hiljade jedanaeste“, razvlači Zehra kroz vrelinu. „Trebalo je sledeće godine da maturiram. Generacija dva nula dvanaest. Planirali smo put kopnom u Boston. Trebalo je to da mi bude najlepša godina u životu.“ Obrće se licem

ka jastučićima. „Umesto toga sam ovde. Ima sto stepeni. Nemamo klima-uređaj, a danas je ta mamina tupava večera.“

Ne vidi me kako joj svrdlam pogledom leđa. Zehra je samo ljubomorna što je Huda pre polaska iz Njujorka uspe-
la da maturira, a ona ne. Reklo bi se da je nije baš nimalo
briga kako je meni, i što je podjednako bedno ostati bez
svog društva i sa osamnaest i sa dvanaest godina. Lupkam
je po leđima šakom. „Muzika ti je tupava i nema sto stepeni.
Mama hoće da si u kuhinji.“

„Kao u paklu je.“ Zehra prekriva oči podlacticom. Crne
kovrdže joj vise sa strane niz kauč, tvrdoglave oči su napola
skrivenne kapcima. Zbog zlatne narukvice oko ručnog zgloba
izgleda oholo i odraslo, poput kakve bogate dame.

„Trebalo bi da joj pomogneš da umesi pite.“ Vučem je za ruku.
„Hajde. Previše mi je vrućina da te ovoliko cimam.“

„Je l' vidiš, pametnice?“ Zehra naglo ustaje sa kauča i
kreće lenjim bosonogim koracima da isključi stereo.

„Opet nam je ponestalo kima.“ Ulazi Huda brišući ruke
krpom. „Hoćeš da dođeš?“

„Hajdemo po sladoled.“ Obisnula sam se Hudi oko struka.
Zehra se navalila leđima na ručku kauča.

Huda pokazuje palcem ka kuhinji. „Tamo su činije s
jagnjetinom koje su tebi namenjene“, obraća se Zehri, „uko-
liko ti se ne trčka po gradu.“

Zehra koluta očima ka plafonu, pa polazi za nama iz sobe.

Dok prolazimo, mama nam dovikuje: „Hoću da se veče-
ras ponašate najbolje što umete – sve tri.“ Obara bradu,
odmerava Zehru. Trpa korijander u jagnjetinu, razdvajajući
meso. „I uzmite odavde – iz mog džepa.“ Daje znak Hudi,
podigne zamašćene šake. „Ponesite malo više, za slučaj da su
opet digli cene.“

Huda uzdiše i izvlači iz džepa mamine suknje nekoliko novčića. „Sigurna sam da neće toliko da košta.“

„Ne raspravljaj se.“ Mama se opet okreće ka jagnjetini. „Za poslednjih mesec dana sve su cene skočile. Hleba, taana, cena života uopšteno. I slušajte me – vodite računa kud se krećete. Izbegavajte gužvu, sve te ludorije. Do prodavnice i pravac kući.“

„Mama.“ Huda čapka sasušeno testo sa radne površine. „Mi s time nemamo nikakve veze.“

„Lepo.“ Mama načas gleda u Hudu. „Ali danas je petak. Biće gore nego inače.“

„Pazićemo se.“ Huda se naslanja laktom na radnu površinu i gleda ispod gustih obrva, osutih graškama znoja. Premešta se s noge na nogu, od čega joj se porub tanke, poluprozirne suknje talasa. „Stvarno.“

Već dva meseca mama nam stalno govori da izbegavamo gužve. Reklo bi se da svuda niču – gomile momaka koji protestuju, ljudi koji protestuju protiv tih protesta, šaputanja o borbama između jednih i drugih. Poslednjih nedelja toliko su glasni i ljutiti da se po čitavom kraju čuju njihove pesme i megafoni. Mama mesecima govori da ako se zatekneš na pogrešnom mestu u pogrešnom trenutku, mogu da te uhapsu – ili nešto još gore. Ali baš kao i u Njujorku, to što gledaš svoja posla neće uvek sprečiti nevolju da te pronađe.

Sklopila sam oči i pokušavam da razmišljam o nečemu drugom. Udišem sve mirise začina u kuhinji, tako duboko da osećam u grudima boje. „Zlatna i žuta“, izgovaram. „Testo sa uljem. Znala sam da je sfiha.“

„To je moja Nur, u svom svetu boja.“ Mama se osmehuje jagnjetini, a duž ivice kose svetluca joj znoj. „Boja i oblika za mirise, zvuke i slova. Volela bih da mogu da ga vidim.“

Huda priteže pertle. „Kažu da je sinestezija povezana s memorijom. Fotografsko pamćenje, znate? Ono kad možeš da se vratiš u prošlost i sve vidiš u glavi. Dakle, tvoja sinestezija je kao neka natprirodna moć, Nur.“

Zehra se cereka. „Više kao mentalni poremećaj.“

„Obuzdaj jezik.“ Mama riba šake. „I krećite, pobogu. Već je maltene pet.“ Otrisa vodu sa prstiju pre nego što će ih obrisati. „Ako danas opet nestane struja, bićemo prinuđeni da jedemo hladnu jagnjetinu i pirinač.“

Zehra polazi ka vratima. „Dobro pamćenje, a? Zato Nur mora da ispriča babinu priču o El Idrisiju stotinu puta?“

„Umukni, Zehra.“ Ne čekajući odgovor, opet nazivam sandale i otvaram ulazna vrata. Sklanjam sa lica zavesu smokvinih grana. Na maminim kartama se meškolje šare od svetla i senke. Duž naše uličice, ka nama se kotrljaju plavi klikeri razgovora. Prošišala su kola, proizvođači gumama sivo siktanje. Povetarac šuška belom bojom po lišću kestena.

Prelazim u senku zdanja do nas, vučem nogama po tlu dok čekam Hudu i Zehru da vežu pertle. Htela bih opet da utisnem lice u slanu zemlju u bašti, ali umesto toga dirkam nožnim palcem uglove maminih platna. „Zašto ih sve ostavlja ovamo?“

Izlazi Huda. Prelazi pogledom po naslikanim kartama, poređanim uza zid poput domina, da se suše. „Ima ih previše da bi ih držala u kući“, kaže. „Brže se suše napolju.“

„Karte se ne prodaju kao kad smo se tek doselile“, uzvraća Zehra brišući znoj sa jedne strane lica. „Primetila si?“

„Ništa se ne prodaje“, odgovara Huda. Uzima me za ruku. „Jala. Idemo.“

„Kako to misliš, ništa se ne prodaje?“, pitam je. Hudin hidžab s ružama zaklanja sunce. „Stalno kupujemo pistače i sladoled.“

Huda se smeje. Oduvek sam volela njen smeh. Nije kao Zehrin, sav unjkav i pištav. Huda ima lep smeh, ružičastoljubičast i na kraju zakovrčen. Kaže: „Sladoled se uvek prodaje.“

Kamenovi trotoara puše se poput hleba izvađenog iz rerne i prže mi tabane kroz plastične sandale. Skakućem s noge na nogu, trudeći se da Zehra to ne vidi.

Skrenule smo u glavnu ulicu. Trgom prolazi ukoliko automobila i plavih autobusa, menjajući trake. Ramazan je i ljudi, izgleda, sporije voze, sporije hodaju. Posle večerašnjeg iftara, sedokosi muškarci će punih stomaka šetati ulicama Starog grada, s rukama na leđima, a stolovi ispred kafana biće krcati ljudi što će piti kafu s kardamomom i dodavati jedni drugima čibuke nargila. Ali zasad su trotoari bezmalo prazni, čak i u našoj pretežno hrišćanskoj četvrti. Mama uvek kaže kako hrišćani i muslimani žive u ovom gradu jedni kraj drugih vekovima, da će i dalje zajmiti jedni od drugih brašno i šivaće igle, još godinama.

Zehrina zlatna narukvica skakuće, odbleskujući ovale svetlosti. Zehra premerava Hudinu maramu. „Je li ti vrućina?“

Huda iskosa gleda u Zehru. „Ne smeta mi“, kaže, što govori još otkako je prošle godine počela da nosi maramu, kad se baba tek razboleo. „A tebi nije?“

„Možda ću i ja da je nosim kad budem starija.“ Pružam ruku naviše i prelazim prstima po pamučnom porubu. „Ova mi je najdraža, zbog ruža.“

Huda se smeje. „Premlada si da bi se za to brinula.“

„Nisi još dobila ni menstruaciju“, kaže Zehra.

„Ne čini te krvarenje odraslom“, uzvraćam.

Zehra zagleda sebi nokte. „Očigledno ne znaš šta znači biti odrasla.“

Skrećemo kod jedne zgrade od cigle. Vrelina treperavo izbija iz trotoara i iz Zehrine crne kose. Malo dalje u ulici,

čovjek prodaje čaj iz srebrnog ibrika na leđima, ali nema mušterije. Polako se spušta na stepenice neke stambene zgrade, briše znoj ispod šešira.

Huda kaže: „Ja nosim maramu da bih pamtila da pripadam Bogu.“

Pomišljam na našu policu s knjigama u gradu, Kuran i Bibliju jedno do drugoga, na mamu i babu koji razmenjuju znanja. Mama je imala običaj da nas ponekad nedeljom vodi na misu, a baba nas je, u posebnim prilikama, vodio na džumu*.

Pitam je: „Ali kako si to odlučila?“

„Shvatićeš jednog dana.“

Prekrštam ruke na grudima. „Kad budem veća, jelda?“

„Ne mora nužno da bude tako.“ Huda me opet hvata za šaku, oblaćujući mi ruke da se razdvoje. „Prosto kad bude vreme za to.“

Mrštim se i pitam se šta to znači. Kažem: „Koliko godina ima Ebu Said?“

„Zašto pitaš?“

„Zar mu nije večeras rođendansko slavlje?“

Zehra se smeje. „Obraćáš li ti nekad pažnju na nešto, glupačo?“

„Nije ona kriva“, kaže Huda. „Nisam joj ni rekla.“ Ruku drži uz butinu, prsti su joj kruti. Ima nešto što ne bi htela da kaže. „Danas je godišnjica smrti Ebu Saidovog sina. Mama nije htela da bude sam.“

„Imao je sina?“ Zbog nečeg nikada nisam zamišljala da Ebu Said ima porodicu.

„I treba da ga rasonodimo jelom.“ Zehra šutira kamen, uz frktaj. Deluje bezmalo besno. „Brinemo se za kim.“

---

* Ar.: doslovno „petak“; ovde se odnosi na molitve petkom, koji je najvažniji dan muslimanske sedmice. (Prim. prev.)

„Onda je Ebu Said kao mi.“ Gledam dole, u svoje plastične sandale, još tople od kamenja trotoara. „Nedostaje mu najvažniji sastojak.“

Huda usporava. „Nisam nikad o tome tako razmišljala.“ Sunce krčka srebrne krovove automobila.

„Trebalo bi da se igramo s njime obrtanja“, kažem.

„Igramo obrtanja?“, podrugljivo će Zehra. „Ala se neko zanosi!“

Huda proverava ulične znake pre nego što ćemo skrenuti iz zbrke kola. U ovoj ulici je svežije, a гвозdene kapije kuća izvijene su u oblike ptica i ćube cvetnih latica. Gospođe u urednim haljinama zalivaju saksije na prozorima ili se hlade lepezom na višim balkonima. Prolazimo pored jedne staze posute sivo-belim kamenčićima, pa grabim oblutak.

Huda me opet hvata za ruku i steže je. „To obrtanje. Kako se to igra?“

Razvlačim usta u osmeh i uz skok prelazim ispred nje, sad koračam unatrag i mašem šakama. „Zatvoriš oči i vrtiš se. Onda te čarolija nosi kroz različite nivoe i brojiš do deset dok se vrtiš, po jedan okret za svaki nivo koji prelaziš. A kad otvoriš oči, sve izgleda isto, ali zbog čarolije je drugačije.“

„Nivoi?“ Huda iskrece glavu ka glasovima u daljini, crno-narandžastom dernjanju kola kojima puca iz auspuha.

„Nivoi postojanja“, kažem i širim ruke. „Postoje različiti slojevi stvarnosti. Recimo, pod ovim je još jedan, a pod njime neki treći. I sve vreme se dešava sve i svašta za šta mi uopšte i ne znamo, stvari koje se neće desiti za milion godina ili stvari koje su se već dogodile davno, davno.“ Zaboravila sam da motrim na stopala, pa udaram u ivičnjak.

„Nur opet prolupava“, kaže Zehra.

„Dakle, te druge stvarnosti“, nastavlja Huda, „teku naporedno s našima u isto vreme, kao različiti potoci iz iste reke? Onda postoji nivo gde Magelan još plovi oko sveta.“

„I nivo gde je Nur normalna“, dobacuje Zehra.

„Možda postoji nivo gde svi imamo krila“, kaže Huda.

„I nivo gde može da se čuje babin glas“, kažem ja.

Te reči me grabe kao da su mi stopala pustila korenje što seže do druge strane planete, pa zastajem ispred gvozdene kapije stambene zgrade. Gležnjave mi otežava panika, pomisao da nikada više neću čuti babine priče niti njegov glas. Zašto propuštena priča ostavlja toliku rupu kad je to samo niska reči?

Sunce kapuće niz listove krive topole. Duž sledećeg bloka se nižu zatvoreni halal-marketi i prodavnice šavarme*; vlasnici su se zaputili kući ranije da prekinu post. Nijedna od njih dve ništa ne govori, čak ni Zehra. Nijedna ne pominje kako su mama i baba živeli nekada ovde u Starom gradu, kad su Huda i Zehra još bile malecke. Nijedna se ne hvališe kako zna sve prodavnice i restorane, kako čak i Zehra govori arapski bolje nego ja.

Ali ja osećam sve to, tu nedomnost ovog grada, po tome što u Njujorku niko ne prebacuje ćebad preko balkona, po tome što u Central parku rastu javori, a ne urme, po tome što ovde na ulicama nema picerija niti kolica s perecima. Po tome što arapski iz mojih usta zvuči smešno. Po tome što ne mogu više s drugaricama u školu, niti mogu da kupim žvaku kod gospodina Harkorta koji prodaje novine. Po tome što se sada ovaj grad ponekad trese i ruši u daljini, po tome što me nagoni da tako grizem usne da gutam krv. Po tome što doma više nema. Po tome što mi se, bez babe, čini da je dom zauvek nestao.

---

* Bliskoistočna varijanta giroso. (Prim. prev.)

Hudine patike bacaju crvene popodnevene senke. Zdanja visokih pročelja zevaju naviše svojim žutim i belim kameonom. Negde neko prosipa šolju vode kroz prozor, a kapljice, bele i srebrne, lete u slivnik.

Huda čuči na trotoaru ispred mene, prikupivši nabore suknje između kolena. „Ne plači“, govori. Briše mi lice pamučnom ružom u uglu hidžaba.

„Ne plačem, Hapi.“ Zamahujem podlakticom preko lica i promašujem nos. Huda me privija ka sebi i ja uležem u nju kao drvena činija. Topla je, vrelina njenog crvenog zlata liči na jabuke makintoš. Utiskujem lice u meke nabore tkanine tamo gde joj se marama sastaje sa okovratnikom bluze.

Zehrin smeh je sav nalik šljunku. „Šta je, sad vas ima tri? Više je niko ne zove Hapi.“

Sevam očima na Zehru. „Umukni.“

Huda kaže: „Može da me zove kako god želi.“

U tišini smo prešle ostatak bloka do prodavnice sa začina, a Zehra mi izvrđava pogled. Nije trebalo tako da se izlećem: niko nije nešto više prozborio o babi još od sahrane. Baba je duh o kom ne razgovaramo. Ponekad se zapitam da li mama, Huda i Zehra žele da se pretvaraju kako se njego-va bolest nikada nije dogodila, da mu nikada nije rak izjeo jetru i srce. Valjda je i to kao igra obrtanja: ponekad bi radije bio na ma kom drugom nivou čarolije, samo ne na svom. Ali ja ne želim da ga zaboravim. Ne želim da bude kao da nikada nije ovde postojao.

U prodavnici začina police su natrpane džakčićima, lime-nim kutijama i teglama, nepoklopljenim činijama s crvenim i žutim prahom i majušnim ručno ispisanim nalepnicama na arapskom. Sa druge strane tezge osmehuje nam se neki čovek, šireći ruke. Propinjem se i guram prste ka korpama punim

celih karanfilića i neistucanih kardamomovih mahuna, nalik sićušnim drvenim đinđuvama.

Zehra hvata Hudu za mišicu, a narukvica joj se klati.

„Smislila sam jednu igru“, izgovara na engleskom, da razumem i ja. Osmehuje se onim sporim, opreznim osmehom koji nekako ispada okrutan. „Što ne bi Nur tražila kim?“

Hudine oči lete ka Zehri. „Nemoj.“

„Može da vežba arapski“, kaže Zehra. Smeška se krijući šakom usta.

Čovek za tezgom čeka, češući zatamnjenje brade što tek niče. Brišem znojave šake o šorts. Napolju prolazi prodavac čaja. „Šaj“, viče. „Šaj.“

Razmišljam: *čaj*. Tu reč znam. Škiljim u oparano mesto u tapiseriji u dubini radnje, izvučenu nit crvene vune što drhturi pod ventilatorom. Pokušavam da se setim kako se kaže *ja želim*.

Čovek za tezgom pita me nešto što ne razumem. Glas mu je sav u zelenim zaletima, s crnim tačkama konsonanata između.

„Hajde“, kaže Huda, „to nije...“

„Ana...“ Glas mi se kida od vreline i svi su se ućutali. Tek sam uspela da izgovorim reč *ja*. Gutam knedlu, zarivam nokte u dlan, služeći se bolom da umirim tremu. „Ana...“ Mozak me pecka i ključa, kao sunčevi blesci crvene i ružičaste boje, i mada sam se setila reči za kim – *al kamun* – i dalje ne mogu da se setim kako se kaže *želim*. Sigurno sam to rekla na desetine puta, ali dok svi pilje u mene, mozak mi je prazan.

Čovek izgovara: „Šu?“ Šta?

„Ana – al kamun.“

„Ti si kim?“, smeje se Zehra grohotom.

„Ana uridu al kamun“, izgovaram ponovo, glasnije. „Umem da kažem. Umem!“

„Znam da umeš“, uzvraća Huda.

Zehra se cenka s vlasnikom radnje. Ja pritiskam obraz uz rame da mi oči ne bi zasuzile. Novčići zveckaju u Hudi-
nom dlanu dok ih broji. Izlazeći, ispušta tih zvižduk. Iznad
mojih zamršenih kovrdža, šapuće Zehri: „Mama je bila u
pravu za cenu.“

U povratku kući, Zehra nikako da začepi. „Kakva si ti to
Sirijka? Čak ni arapski ne znaš.“

U sebi čujem šta zapravo hoće da kaže: da ne znam šta
znači biti Sirijka.

„Prestani“, kaže Huda.

„O, izvini“, uzvraća Zehra. „Zaboravila sam. Ti i nisi Si-
rijka. Ne sećaš se čak ni naše kuće pre nego što smo se pre-
selili u Sjedinjene Države. Ti si Amerikanka. Govoriš jedino
engleski.“

„Zehra!“ Huda zariva nokte Zehri u mišicu.

Zehra urla i čupa ruku od nje. „Samo šala. Pobogu.“

Nije mi ostao utisak šale. Zehra je prekrstila ruke na gru-
dima, zlatna narukvica blista iznad šake. Volela bih da joj je
strgnem i bacim je na ulicu, da je spljošte neka kola.

Hodamo pustim ulicama Starog Homsa, sunce je crve-
no i izduženo, prodavci spuštaju metalne roletne. Tražim
pogledom oko sebe vidljivo korenje neke urme ili komad
čiste, gole zemlje.

Opet prolazimo pored ćelavih gležnjeva one krive topole.
Zamišljam kako utiskujem prste u tu grubu koru, slažem
glas u to korenje.